

Kiberkovbojok az új határ- széleken*

Szabadság, nacionalizmus
és imperializmus
a posztmodern
korban

John Carlos Rowe

A „kibertér” és az „amerikai álom”: Magna Charta a Tudás Korához című írásukban** Dyson, Gilder, Keyworth és Toffler szenvedélyesen érvelnek amellett, hogy a kommunikációs iparban újfajta kormányzati szabályozás szükséges, új törvények kellenének az információs termékekkel kapcsolatos jogok meghatározásához és érvényesítéséhez, és alapvetően újra kell gondolni a társadalmi és politikai életet az úgynevezett „harmadik hullám” gazdasági körülményei között. A szerzők a „harmadik hullám” kifejezést használják arra a gazdasági rendszerre, melyet mások „posztindusztriálisnak” (Bell) vagy „posztmodernnek” (Lyotard) neveznek. A „Kibertér” kiáltványban leírt újfajta gazdaság alapvetően megegyezik a posztindusztriális és posztmodern gazdasági rendszerekkel – legalábbis ami a nyugati civilizációban korábban kialakult mezőgazdasági és ipari társadalmaktól való eltéréseket illeti. A „Kibertér” szerzői abban külön-

böznök alapvetően a megváltozó gazdasági körülmények társadalmi és politikai hatásait kutató híres teoretikusoktól, hogy egy nagyvonalú általánosítással a harmadik hullámos gazdaság „központi erőforrását” alkotó különféle médiumokat egy kialakulóban lévő új világnézet megjelenési formáinak tekintik, mely fölszabadítja majd az egyéneket, és újra-éleszti „az amerikai eszme örökérvényű igazságait”.

Elméletüket a „hasznosítható tudás” fogalmára alapozzák, amely tulajdonképpen a harmadik hullámos gazdaság fő termelőeszközeinek összefoglaló neve: „adatok, információk, képek, szimbólumok, kultúrák, ideológiák, értékrendszerek”. A gazdaság „központi erőforrásainak” e listája eléggé furcsa, mert az általában a médiával kapcsolatban használt fogalmak – „adatok, információk” (számítógép), „képek” (televízió, film), „szimbólumok” (irodalom, képzőművészet és egyéb kulturális területek) – keverednek benne olyan fogalmakkal, melyeket rendszerint társadalomtudományi értelemben használunk – „kultúrák, ideológiák, értékrendszerek”. Valójában a harmadik hullámos gazdaság e kulcsfontosságú elemei hierarchiát alkotnak, s nekünk az „adatoktól és információktól” a „képekig és szimbólumokig” kellene *fejlődnünk*, s ezek majd állítólag új „kultúrák és értékrendszerek” alapjait alkotó bonyolult szövődéket hoznak létre – vagyis egy harmadik hullámos „ideológiát”.

* John Carlos Rowe a Critical Theory Institute munkatársa. Department of English and Comparative Literature. University of California, Irvine, USA, <jcrowe@uci.edu>.

** Lásd a *Replika* 26. számában (1997. június): A „kibertér” és az „amerikai álom”: Magna Charta a Tudás Korához, 149–163. old.

Ez az ideológia öntudatosan szabadelvű: lelkesen támogatja az egyének jogait, a szinte korlátozás nélküli kapitalista gazdaságot, és általában a „small is beautiful” politikai elvet vallja – főleg, ha a kormányzatról van szó. A „hasznosítható tudás” elmélete jól illeszkedik ehhez az ideológiához, mert elsősorban a gazdaság központi elemét jelentő új média interaktív jellegének erősítése szükséges hozzá, s ez azzal az utópisztikus céllal társul, hogy így majd „hatalommal ruházhatók föl” az emberek.

Más szabadelvű gondolkodókhoz hasonlóan a „Kibertér” szerzői is rendszeresen összekeverik az „egyén” és a „nép” fogalmát, és azt hiszik, hogy a polgári jogok és az egyéni jogok ugyanazt jelentik. A két dolog szándékos összezavarásával az amerikai nacionalizmust akarják megerősíteni (gyakran inkább csak zászlólengető jelszavakkal és metaforákkal, semmint meggyőző érveléssel); azt a fajta nacionalizmust, melyet elsősorban a – ma már állítólag a kihalás szélén lévő – második hullámos gazdaság legitimálására találtak ki annak idején. Az a társadalomfilozófia, melyet e szabadelvű emberek magukénak vallanak, nem sokban különbözik a 19. századi amerikai liberalizmustól, és félő, hogy megismétlődnek azok a bűnök, melyeket egykor a „haladás” és az „egyéni jogok védelme” nevében követtek el. Az egész, persze, igencsak ellentmond a szerzők gyakran hangoztatott véleményének, miszerint a harmadik hullám lényegében és visszavonhatatlanul megváltoztatja az olyan alapfogalmakat, mint „a szabadság értelme, az önkormányzás formái, a tulajdonjog meghatározása, a verseny természete, az együttműködés feltételei, a közösségi érzés és a haladás mibenléte”. A szerzők szabadelvűségnek álcázott régimódi liberális progresszivisták elvek alapján „újraértelmezik” ezeket a fontos társadalmi fogalmakat.

Mielőtt bemutatnánk, hogyan próbálják meg visszaforgatni az órát és megismételni történelmünk egyik legsötétebb időszakát, vessünk egy pillantást a „hasznosítható tudás” korszerűnek tűnő elméletére. Abban természetesen igazuk van, hogy az új termelési eszközök – a közvetítő és a megjelenítő média – egyre fontosabbak a világ fejlett gazdaságaiban, és mind nagyobb szerepük van a 21. században is életképes termékek létrehozásában. Helyesen érvelnek akkor is, amikor azt állítják, hogy a posztmodern gazdaság „fogyasztási cikkeit” az ipari társadalom árucikkeitől nagyon különböző módon „termelik” és „fogyasztják”. Az információs kor termékeit jellemzően nem „elfogyasztják”, hanem „veszik”. A „vétel” lehet egyirányú (televízió, film) vagy interaktív (telefon, számítógép), de az új gazdaságban a „termékek és szolgáltatások” értékét elsősorban e termékek és szolgáltatások kommunikációs céljai határozzák meg. A „Kibertér” írói ezekből a termelési és fogyasztási változásokból általánosítva azt a következtetést vonják le, hogy „az újfajta tudás... romlandó, átmeneti és specializált: a megfelelő információ, a megfelelő szoftverrel kombinálva, a megfelelő formátumban és pontosan a megfelelő időben” a legértékesebb. Tulajdonképpen egy teljes értékrendszert építenek a „hasznosítható” és „interaktív” tudás fenti elméletére, és végül megállapítják, hogy az információs korszak utópisztikus ígéretének megvalósulása a társadalom decentralizálásában rejlik. „A kialakulóban lévő társadalom már túl bonyolult ahhoz, hogy bármilyen központilag szervezett bürokrácia irányítani tudja. Tömegtelenítés, az igényekhez való alakítás, egyediség, szabadság – ezek a harmadik hullám után létrejövő civilizáció kulcsszavai.”

A szerzők gyakran emlegetik a „hasznosítható tudás tömegtelenítését”, ez azonban valójában tautológia; azt értik rajta, hogy a „hasznosítható tudás” elősegíti a társadalom „tömegtelenítésének” folyamatát, vagyis beváltja az új információs gazdaság ígéretét. A szerzők számára a „tömegtelenítés” a társadalmi és politikai szabadság, valamint a radikális individualizmus kulcsa. Mindkettő fontos része az „amerikai álomnak” (vagy az „amerikai eszmének”), és mindkettőt súlyosan fenyegeti a kormányzati centralizáció és napjainknak (a „második hullám” végső fázisának) a gazdasági szabályozása. Mindent összevetve: a „decentralizálás” és a „tömegtelenítés” kifejezések a kommunizmus és a szocializmus elleni hagyományos liberális érvelés támogatására szolgálnak. A szerzőknek az „új civilizáció” iránti lelkesedése a minden korlátozás nélküli szabadversenyos kapitalizmus ideológi-

ájának kritikátlan elfogadásával párosul. A „Kibertér” alkotói – kevésbé nyíltan ugyan, mint Francis Fukuyama a *The End of History* című írásában – szintén elhiszik azt a mítoszt, hogy a Szovjetunió és a többi szocialista ország összeomlása közvetlenül a nyugati kapitalizmus gazdasági és társadalmi sikerének köszönhető. Ez a logika arra bátorítja Fukuyamát és a „Kibertér” szerzőit, hogy a nyolcvanas évek posztmodern kapitalizmusát jellemző folyamatok erősítését sürgessék, amikor a kommunista állami bürokráciák saját belső ellentmondásaik következtében összeomlottak.

A „tömegek” helyett a szerzők különféle „egyénekből” álló társadalmat szeretnének; „központosított” kormányzás és „tervgazdaság”, valamint bármiféle központi (ár- vagy áru-termelési) szabályozás helyett egy „sokkal kisebb (talán csak feleakkora vagy még kisebb)” kormányzatot javasolnak, bár elismerik, hogy „a kisebb kormányzat nem feltétlenül jelent gyenge kormányzatot”. Ennek a kormányzatnak az lenne az elsődleges feladata (és ezért mondják azt, hogy egy kisebb kormányzat is lehet „erős”), hogy elősegítse a második gazdasági hullámból a harmadikba való átmenetet. Igazuk van abban, hogy a szövetségi és állami kormányzatok az elmúlt tizenöt évben nagyrészt képtelenek voltak arra, hogy fölismerjék az iparág hatékony *deregulálását* segítse elő. Ehhez szerintük minden lehetséges lépést meg kellene tenni, mert a személyi számítástechnikához és a „hasznosítható tudást” hordozó más médiához való „teljes körű hozzáférés megteremtéséhez rövid távon az a legjobb stratégia, ha minél kevesebb korlátot állítunk a piaci szereplők és az újszerű megoldások elé”.

A szerzők az új telekommunikációs piacokon a „dinamikus verseny” bátorítása mellett érvelnek, s ezt az időnként bizony hatékony távközlési monopóliumok kialakulásához vezető kormányzati szabályozás megszüntetésével (vagy erőteljes csökkentésével) kívánják elérni. A dokumentum írói attól tartanak, hogy a kábel- és a telefonágatokban új monopóliumok alakulnak ki, hasonlóak a postai szolgáltatások korábbi állami monopóliumához vagy az AT&T államilag engedélyezett egveduralmához a telefonszolgáltatások területén. A kormányzati szabályozást szerintük csak a „trösztellenes törvények” megalkotására kelte korlátozni. E törvényeket úgy kell megtervezni, hogy megehezítsék az ilyen monopóliumok létrejöttét, és ösztönözzék a „dinamikus versenyt”, mely a kábel-, a telefon- és a számítógépes cégek közötti együttműködéshez vezet. „A trösztellenes törvénnyel lehetett Amerikában több mint 120 évig fenntartani a vetélkedést azokon a piacokon, ahol kívánatos és lehetséges volt több résztvevő versenyeztetése.” Az ilyen állami „szabályozás” – ami valójában a Reagan-kormányzat „deregulációs” politikájának egy változata – olyan „dinamikus versenyt” eredményezne, amely elősegíthetné újszerű, kezdő vállalkozások megjelenését, olyanokét, amelyek a nyolcvanas években átalakították a számítógépes ipart, és – a szerzők véleménye szerint – megállították az Egyesült Államok lecsúszását a világpiacon ebben a gazdasági ágazatban.

Az amerikai gazdaságot átalakító „családi vállalkozások” mítoszt könnyű megcáfolni. Az Egyesült Államok számítógépes iparának „megfordulása” a nyolcvanas években legalább annyira köszönhető a japán importra kiszabott korlátozásoknak, mint az amerikai műszaki „innovációknak” vagy az üzleti „versenynek”. És a Bill Gates-féle *Microsoft* gyors felfejlődése egy kis szoftvercégből egy meghatározó multimédia nagyvállalattá azt jelzi, hogy a „Kibertér” írói által annyira támogatott „dinamikus verseny” könnyen létrehozhat vállalatóriásokat is, nemcsak változatos, innovatív és vásárlóbarát kisvállalkozásokat.

Sokkal aggasztóbb azonban az, ahogyan a szerzők összekeverik a kisvállalkozások tulajdonosait a „néppel”, különösen a kibertérben érvényes jogok vonatkozásában. Abban iga-

zuk van ugyan, hogy „a kibertérben érvényes tulajdonjogok definiálása talán a legsürgősebb és legfontosabb feladat a kormányzati informatikai politikában”, és hogy ehhez azt a „vezérelvet” kellene követni, hogy a kibertér tulajdonosa alapvetően a nép. De ismét csak szabadelvűségükből következően ilyeneket mondanak: „A vezérelvnek annak kell lennie, hogy a tulajdonjog az embereké (magántulajdon), s ezt kell minden döntésnél figyelembe venni. Nem a kormányzat a kibertér tulajdonosa, hanem a nép.” Azzal, hogy ilyen élesen szembeállítják a „kormányzat” és a „nép” fogalmát, a szerzők a kapitalista „dinamikus verseny” melletti kiállásukat próbálják igazolni, mintha ez a verseny valamilyen, széles néprétegeket érintő és – rejtélyes módon – minden állampolgárnak automatikusan nagyobb szabadságot nyújtó folyamat lenne. Valójában nem a „nép” birtokolja majd a kibertert, ahogy azt a szerzők a harmadik hullám gazdaságáról alkotott utópiájukban lefestik. A kibertert és a vele kapcsolatos technológiákat egy szűk elit fogja irányítani, egy új, megélénkült, de továbbra is kizsákmányoló kapitalizmus játékszabályai szerint.

A szerzők ezt az ellenvetést annak bizonygatásával próbálják kivédeni, hogy a „dinamikus verseny”, különösen a korlátozásoktól megszabadított kábel- és telefontársaságok esetében, megnöveli a fogyasztók választási szabadságát, miközben csökkenti az árakat, s ily módon sieteti az „általános hozzáférés” utópiájának megvalósulását. Ezzel egy időben a dinamikus versenynek köszönhetően a szolgáltatások egyre változatosabbak, az új kommunikációs eszközök pedig egyre inkább „személyre szabottan” használhatók lesznek, s így növekszik az egyéni szabadság. A multimédia technikáknak ez az egyik lehetséges jövője, amelyet a szerzők egy másik valószínű fejlődési iránnyal állítanak szembe: „a keleti parti műsorszóró cégek és a hollywoodi álomgyárosok” szövetségeiből veszélyes monopóliumok alakulnak ki, a harmadik helyett inkább a második hullám gazdasági rendszeréhez illő, államilag védett, „egyirányú videofilm birodalmak” jönnek létre, melyek „amerikaiak millióit” etetik szórakoztató és információs „egyenkosztal”. Mióta a „Kibertér” kiáltvány megjelent az Interneten 1995 tavaszán, a szórakoztató és a műsorszóró iparban több ilyen, nagy port felvert egyesülés is történt (például a Disney Stúdió és az NBC esete), s ezek a hírek bizonyos mértékig alátámasztják a szerzők állítását, miszerint az ilyen szórakoztató-műsorszóró monopóliumok megjelenése ellen csak a „nép” érdekében dolgozó és kétirányú, multimédia távközlési rendszer kiépítésén fáradozó kis cégek harcolhatnak eredményesen.

Mégis, ha valóban a „nép” a kibertér tulajdonosa, és meg akarja szerezni a hatalmat a posztmodern gazdaságnak ezen mind fontosabbá váló része fölött, akkor az a legjobb, ha a kormányzaton keresztül követeli vissza a tulajdonjogát. Ahogy a *The Writing Class* című tanulmányomban írtam: a posztmodern gazdaságban még fontosabbá válik, hogy az emberek megerősítsék a kommunikációval kapcsolatos, félig-meddig maguktól értetődő jogait is (Rowe 1993). Amikor a kommunikációs eszközök közvetlen felügyelete nem célszerű vagy nem hatékony, akkor az elektromágneses frekvenciák, a műholdas rendszerek, a telefon-, koaxiális és üvegszál hálózatok használatára jogosult szervezeteket társadalmasítani kell és/vagy megadóztatni, attól függően, milyen igényei vannak a népek ezekkel a fontos technikákkal és iparágakkal kapcsolatban. A „Kibertér” szerzői ezekről az igényekről csupán a hagyományos árucikkekhez hasonlóan beszélnek: a fokozódó verseny és a növekvő innovációs kedv az új technológiákat (az eszközöket és a szolgáltatásokat egyaránt) egyre olcsóbbakká és ezzel egyre „hozzáférhetőbbekké” teszi majd.

Pedig a „hozzáféréshez” az új technikák esetében legalább ugyanannyira fontos az oktatás is – a speciális tanfolyamoktól kezdve az oktatáspolitikában szükséges változásokig (például azért, hogy a kiáltványban leírt új világnézet megjelenhessen iskoláinkban). A szerzők azt szeretnék, ha megváltoztatnák az IRS adószabályait, és figyelembe vennék a számítógépes iparban szokásos, a többi iparághoz viszonyítva gyorsabb amortizációt. Én pedig azt javaslom, hogy úgy változzanak az adószabályok, hogy az oktatási intézmények nagyobb szövetségi, állami és helyi támogatást kapjanak, mert nagy szükségük lenne megfelelő pénzalapokra az új technikák használatának oktatásához. Ahogy említett tanulmányomban leírtam,

a posztmodern gazdaság rendkívül gyorsan hoz létre újfajta társadalmi hierarchiákat, melyek alapvetően különböznek az ipari társadalom hagyományos értelemben vett „osztályaitól”. Ezek az új osztálykülönbségek az embereknek az új technológiákhoz való viszonyát tükrözik. A „Kibertér” írói szerint az „általános hozzáférés” megteremtésétől csupán egy lépés választ el minket. Valójában azonban a mai osztálykülönbségek nagyobbak, mint bármikor korábban, hiszen az állampolgárok jelentős része nem jut számítógéphez, még csak gépidőhöz sem, s még kevesebbnek van megfelelő képzettsége hozzá, annak ellenére, hogy egyre többen használják a számítástechnikát a napi munkájuk során, de anélkül, hogy kreatívan tudnák alkalmazni ezt a technikát munkakörülményeik vagy életük javítása érdekében.

Egyre nő a szakadék a szoftver és hardver eszközöket az igényeikhez alakítani tudók, valamint az egyszerű számítógép-„használók” és végül a számítógépes „analfabéták” között; a „Kibertér” szerzői által hirdetett dinamikus verseny miatt tovább gyorsuló számítástechnikai innovációs folyamat pedig csak súlyosbítja ezt a problémát, különösen ha a kormányzati szabályozást elsősorban „deregulációs” célokra használják. Az iskolákban használt számítástechnikai eszközöket egyre inkább magáncégek érdekei alakítják: nagyvállalatok (mint például az *Apple* és az *IBM*) „adományoznak” vagy „árkedvezménytel” adnak el eszközöket az oktatási piacért folyó állandó versenyben, illetve magánszemélyek, helyi cégek, szülői munkaközösségek, öregdiákok egyesületei egészítik ki adományaikkal a mára már drasztikusan csökkentett iskolai költségvetéseket. Ennek következtében a magasabb „adóalappal” rendelkező területeken működő magán- és állami iskolák sokkal jobban állnak számítástechnikai eszközök és oktatás tekintetében, mint a szegényebb környékeket iskolái. Az elkövetkező évtizedben a „teljes körű hozzáférés” valószínűleg csak a „kiváltságosok hozzáférését” jelenti majd azon szerencséseknak, akik ilyen iskolákba járhatnak, és fölkészülhetnek az információs gazdaságra. S e „szerencsések” olyan ágazatokban helyezkedhetnek majd el, ahol a számítógép szolgálja őket, s nem pedig a szolgáltatásoknak abban az egyre bővülő körében, ahol a munkások szolgálják a számítógépet.

Ha a „Kibertér” alkotói valóban komolyan gondolják a „decentralizálást” és a „tömegtelenítést”, akkor föl kéne hagyniuk ellentmondásos ragaszkodásukkal az amerikai nacionalizmus újjáélesztéséhez, amelyet a „dinamikus verseny” egyik céljának tartanak. A szerzők a harmadik hullámban rejlő lehetőségeket tudatosan hasonlítják azokhoz a kihívásokhoz, melyeket a kontinenst meghódító 19. századi amerikai telepesek „elrendeltetett feladatuknak” érezték (egy helyen még a „kábelhálózat *elrendeltetett* sorsa” kifejezést is használják) – ismételten régimódi liberális eszmékkel rokonítva szabadelvű politikai nézeteiket. A napjainkra kialakult világméretű gazdasági rendszert csak akkor említik, amikor azt bizonygatják, hogy az általuk támogatott „dinamikus verseny” segítségével megmaradhat az Amerikai Egyesült Államok vezető szerepe ebben a globális gazdaságban. Valójában a harmadik hullámos gazdaság „sikere” csak áthárítja a második hullámos iparcikkek előállításának terhet a fejlődő országokra, s így az Egyesült Államok fölvállal egy újragyarmatosító szerepet, ami már eddig is számtalan nemzetközi politikai problémát okozott. Amíg az Egyesült Államok ragaszkodik világgazdasági vezető szerepéhez, elsősorban ő lesz az oka a világgazdaságban bekövetkező olyan instabilitásoknak, amilyenek Kuvait iraki megszállását (és az olajtermelésre irányuló fenyegetést) is kiváltották. Miközben az Egyesült Államokban is csak átszerveződnek a társadalmi osztályok, és nem szűnnek meg, a harmadik hullámos gazdasági rendszerben az úgynevezett harmadik és második világbeli nemzetek egyre inkább az Egyesült Államoknak alárendelt pozícióban találják magukat. A „Kibertér” szerzői tesznek ugyan egy kísérletet ezeknek a komplex problémáknak az elismerésére azzal, hogy értékeli a NAFTA* fontosságát, és úgy emlegetik, mint egy „kiemelkedő eseményt”, mely „modellként szolgálhat a harmadik hullámos politikai stílus valószínű fejlődési irányához”.

* NAFTA – North American Free Trade Agreement (Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Megállapodás).

Mindazonáltal a NAFTA-val azért példálózna, mert igazolni akarják vele, hogy „még nem igazán látszanak a kibervilág felé törekvő »tömegmozgalmak«” és hogy „az emelkedőben levő harmadik hullám politikai ereje nagyon vegyes összetételű”. Mintha azt akarnák ezzel sugallni, hogy a nemzetállamok feletti gazdasági szövetségek, mint például ez az Egyesült Államok és Mexikó közötti egyezmény, a „központosítás” (vagy „tömegesítés”) irányába hatnának, és a nagyobb cél, a „decentralizálás” érdekében inkább ellenezni, mintsem bátorítani kellene őket. A szerzők képtelenek arra, hogy alaposabban szembenézzenek ezzel a problémákkal, és valamiféle nemzetállamok utáni gazdasági és társadalmi modellben gondolkodjanak, pedig ez a hozzáállás szinte kihívja az olyan világméretű zavarokat, melyek már eddig is túl gyakran szakították meg a modern civilizáció fejlődését, és rengeteg emberi szenvedést okoztak.

Végül: az a következtetés, hogy a „decentralizálás” nagyobb egyéni szabadságot eredményez, az egyik leggyakoribb félreértelmezése a posztmodern filozófusok (például Jacques Derrida és Jean-François Lyotard) elméletének, mely szerint a teljesen „textualizált” társadalmakban újfajta tudásvizonyok alakulnak ki. Derrida annak idején a modern civilizációra jellemző „gondolati és nyelvi struktúrák decentralizálásáról” beszélt (Derrida 1970), ami egyáltalán nem jelenti a nagyobb egyéni szabadságot, annak ellenére sem, hogy megnyílik a lehetőség a nyelvben a „jelentéssel való szabad játékra”. A szemiotikai rendszerekkel (beleértve az új kommunikációs eszközök sokféle „nyelvét” is) való „szabad játék” egészen mást jelent, mint az „egyén” szabadságát a jelekkel való „játékra” – arra, hogy új „jelentést” tulajdoníthasson nekik (vagy tetszése szerint „alakíthassa” őket). Derrida elmélete valójában azt mondja, hogy az „egyén” többé nem létezik, csupán „intertextként” funkcionál az ilyen kommunikációs szituációkban, és arra az üzenetre, melyet ezekben a helyzetekben „küld”, jelentősen kisebb befolyása van annál, mint amekkorát képzelünk – nem is beszélve az üzenet fogadásának befolyásolásáról. Derrida többször fölhívta a figyelmet arra, hogy ez az új kommunikációs környezet, mely mára már eléggé nyilvánvalóan posztmodern társadalmunk elsődleges termelőerejévé vált (amennyiben a „textualitás” fogalmát – jogosan – kiterjesztjük a nyomtatott kommunikációs formákról az elektronikusokra is), drasztikusan átalakítja az „egyén” fogalmát. Az „egyén” egy sor, egymással kapcsolatban álló, de nem szükségszerűen egységet alkotó kommunikációs helyzet alanyává válik, és ezeket a szituációkat a 19. században még elképzelhetetlen módon tudják kontrollálni azok, akik az illető kultúrában használt „adatokat, információkat, képeket és szimbólumokat” továbbítására szolgáló eszközök fölött hatalommal rendelkeznek.

Ha azt nézzük, hogy a harmadik hullámos gazdaság alaposan megváltoztatja az olyan régi fogalmak jelentését, mint az egyén, a kormányzat, a termelési mód, a kommunikáció vagy a „nemzet” – a „Kibertér” szerzőinek igazuk van, amikor újfajta gondolkozásra, kormányzásra, munkavégzésre és életmódra szólítanak föl. Ha viszont azt nézzük, hogy Dyson, Gilder, Keyworth és Toffler a 19. századi liberális progresszivismus jelszavait melegítik föl modern (és ezért eleve reakciós) „szabadelvű” politikai elméletnek álcázva, jogosan mondhatjuk, hogy egyáltalán nem sikerült saját fölhívásuknak eleget tenniük, és választ találniuk posztmodern világunk kihívásaira.

Drótos László fordítása

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Rowe, John C. (1993): *The Writing Class*. In *Politics, Theory, and Contemporary Culture*. Mark Poster szerk., 41–82. New York: Columbia University Press.
- Derrida, Jacques (1970 [1966]): *Structure, Sign, and Play in the Discourse of the Human Sciences*. In *The Languages of Criticism and the Sciences of Man*. R. Macksey és E. Donato szerk. Baltimore: John Hopkins University Press.